

Ko smo tako z dijaki obravnavali nalogo skupno, preidemo k individualni popravi. Dijaki naj jo pazljivo pišejo! Dovolimo jim, da pomagajo drug drugemu; tako zaposlimo ves razred in jezikovni problemi postanejo privlačna tema za razpravljanje. Profesor naj pri tem pomaga. Njegova dolžnost je, da doma poprave še enkrat vestno pregleda, svoja dognanja dijakom zapiše in, če drugače ne gre, zahteva pri najslabših še popravo poprave. Vendar ob pravilnem ravnanju to ne bo dostikrat potrebno.

Uspeh ob popravah bomo dosegli, če bomo znali zanje ustvariti pravo razpoloženje, če bomo znanje nudili v majhnih količinah, če bomo potrpežljivo ponavljali in če bomo uspeli tudi v tem, da bomo obdržali razred v veseli razgibanosti. Ne smemo pa se zadovoljiti s tem, da se nam uklonijo le nekateri dijaki, pridobiti moramo vse! Vzgojiti jim moramo čut za pravilen jezik v tolikšni meri, da se bodo začeli popravljati tudi sami med seboj, da bodo začeli vpeljavati boljši jezik tudi v domači hiši, da ne bodo mislili, da je treba pravilno govoriti samo pri slovenski uri, ampak vedno in povsod. Prav je, če pri javnem zborovanju štejejo na tihem govornikove jezikovne napake, prav je, če s kritičnim očesom vzamejo v roke sleherni časopis. Profesor slovenščine naj jim bo naravnost nekakšna vest za pravilno materinščino, živ opomin za stalno budnost, najmočnejša asociacija za vso jezikovno umetnost!

Da se dá to doseči, mi je dokaz pismo, ki so mi ga nekoč poslali z letovanja moji dijaki. Lahko si mislite, da so se mi razširile oči, ko sem začela brati tole prelepo slovenščino: *Mi se Vas ob priliki našega letovanja najprisrčnejše spominjamo. Izgleda, da bomo ostali tu še par tednov. V slučaju lepega vremena se bomo enkrat podali na bližnji hrib, iz katerega se vidi prekrasno okolico z ali brez daljnogleda. Danes zvečer bomo imeli zborovanje. Glavni govor bo držal Polde, Stanko bo iznesel nek zanimivi predlog, mi drugi bomo pa sigurno tudi imeli kaj za pripomniti. Sprejmite pozdrave od Stankota, Brankota, Poldeja in Matijata.*

Seveda sem takoj po prvih besedah opazila, da gre za šalo. Prav posrečeno so si jo izmislili moji maturantje in z njo pokazali gotovo več znanja in pravičnega razumevanja pouka slovenskega jezika, kakor bi ga z nekaj vsakdanjimi frazami in z »večno hvaležnimi« učenci, kot je bilo to včasih v navadi.

Jože Pogačnik

PESNIŠKI SVET M. VALJAVCA

Matija Valjavec spada v tisti rod, ki so se mu gimnazijska leta stekala v viharju marčne revolucije 1848. Družba za literarno in kulturno delo zavzetih ljudi je bila v prvih fantovskih letih vržena v metež človeškega in umetnostno-nazorskega prečiščevanja. Bila je pahnjena v urejanje odnosa do narodnih vrednot in postavljena pred potrebo po prevrednotenju ustaljenih socialno-političnih ter kulturnih načel. Prevrtni žar prelomnega leta se je mladini zapisal v srce z ognjenimi pismenkami. Iz razgibanih notranjosti so se odpirali novi življenjski razgledi in se

razživljale moči tudi v preprostem človeku. Začenjalo se je zorenje slovenstva za sodobno pojmovano narodnost. Razživljeni in spremenjeni odnos do življenja ter skrb za notranjo podobo slovenskega ljudstva sta bila v obdobju vse bolj prodirajočega liberalizma premaknjena iz širine v globino. Mogočno, sicer ponekod res iluzorno stavbo narodnostnega in človečanskega žitja so precej načeli udarci časa. Vendar pa odmevov kipečih slutenj in obetov tudi težki kvadri Bachove dobe niso mogli uničiti. Plamenico novih socialno-političnih in umetnostno-kulturnih idealov je v petdeseta leta preteklega stoletja ponesla mladina. Z njo je slovenski človek ujel utrip sodobne evropske miselnosti.

Valjavec je rasel iz tega časa in ga izpovedoval skozi svojo pesniško individualnost. Doživljal je v sebi precejšen del celotne njegove protislovnosti. V zlitju nasprotujočih si moči sta kdaj pa kdaj zazveneli celovitost in polnost, ki sta odganjali mladike v najboljši del Matijeve epike in lirike.

Rosna mladost v okrilju lepot Storžičevega kraljestva, okolje ljudi, ki so gledali na svet z zdravimi očmi zrele življenjske modrosti, občestvena moč npravno lepe in zvočno bogato razčlenjene ljudske pesmi, privlačna sila fantazijsko igrive ljudske proze — to dediščino ranega mladenišтва je ponesel Valjavec s sabo v življenje. V njem je ta svet deloval sprva kot opora zoper duhovni pritisk nemštva, v peti šoli doživel priznanje učitelja Luke Martinjaka in se po 1848 kot neizčrpen vrelec slovstvenega navdiha spojil z občo literarno usmerjenostjo.

Razčlenjenost socialno-političnega življenja je odsevala tudi v književnosti, ki ima od 1848 dalje kaki dve desetletji *izrazito prehodni značaj*: iz romantičnega doživljanja si utira pot v realistično dojetje življenja. Rod, ki mu pripada Matija Valjavec, je prvi, ki je to prehodnost občutil in doživljal v vsej ostrini. Zato so njegove temeljne lastnosti ujete v dialektično enotnost takega protislovja.

Od predhodnih kulturnih gibanj je Valjavcu dajal misliti ilirizem, vendar ne kot sila, ki bi poenotila slovanske jezike in narodnosti v obči kulturi, marveč kot spodbuda za odkrivanje vrednot celotnega slovanstva nasploh in posameznih slovanskih ljudstev še posebej. Pozornost slovenske književnosti se je obrnila na tisto, kar najbolj izraža bit našega človeka, na *folklorno bogastvo*. V tem gradivu ni iskala estetskih vrednot, pač pa opore in potrdila za upravičenost slovenskega narodnega obstoja, tolažbe za udarce, ki sta jih vsekala slovenstvu fevdalizem in germanizacija. Slovenskega kmeta je bilo treba rešiti iz krempļjev tlačanske miselnosti in zasejati seme narodnostne osveščenosti med meščanstvom. Ta naloga je pripadala generaciji, ki je dala osrednji osebnosti v Matiji Valjavcu in Janezu Trdini.

Folklorna smer slovenske književnosti je bila Kračmanovemu Matiji všeč že iz intimne navezanosti na pesniški svet ljudskega slovstva. To zavzetost je okrepila še narodnoprebudna navdušenost, močna vera v slovanstvo in rahle spodbude sočasne avstrijsko-nemške revolucionarne in propagandistične literature. Valjavec se je predal zbiranju ljudskega blaga in se opajal ob vsem, kar je bilo v zvezi z ljudstvom. Od tod mu je rasla narodopisna vnema, hkrati pa se mu je širil vir pisateljskega navdiha. Njegov namen pri lastnem ustvarjanju večinoma ni presegal ho-

tenja skromnega pesniškega folklorista: poustvarjati v duhu ljudskega blaga umetno slovstvo. Zato je ostajal pri prepesnjevanju ljudske pesmi z namenom, da dopolni tisto, česar ni ustvarilo ljudstvo. Pri poustvarjanju sta ga vodili dve prizadevanji. Pri prvem je folklorni motiv samo oblikovno izdelal, vsebinsko pa ni hotel uhajati iz zvestobe ljudski tvornosti. Drugi tip je aktualističen. V folklorno snov vnaša sodobne ideje in se tako pod vnanjo obleko skriva globlje jedro, ki spričuje Valjavčev odnos do nekaterih vprašanj njegovega časa. Iz tega izhaja naslednja lastnost Valjavčeve pesmi: v njej si iščeta *obliko sožitja dva svetova*. Preprosta ljudska duša, uživajoča v razživetem fantazijskem svetu ljudskega izročila, se druži s trezno, razumsko kritično ter satirično podobo življenjske stvarnosti. V tem je protislovno učinkovanje romantičnih in realističnih prizadevanj.

Folklorna smer je ustrezala demokratični zavesti takratne književnosti, ki je svoje predstavnike dobivala pretežno iz kmečkih plasti. Ujemala se je s slovstvenim okusom, ki je bil pod močnim vplivom narodopisne romantike. Valjavčeva poezija ima zato — razen redkih izjem — motivno in izrazno izhodišče v ljudskem izročilu. Oba doživljajska sestavna dela pa vtiskujeta njegovi pesmi eno najbolj bistvenih značilnosti: *romantični folklorni okvir se vse bolj polni z več ali manj realistično doživeto vsebino*.

V tem je Valjavčevo pesništvo povsem sorodno Trdinovemu pripovedništvu in je nekaj predhodnik Levstikove pesmi. Folklorni pesniški realizem je zarodek slovenske poezije v realističnem obdobju naše književnosti. Razvojna pomembnost Matijeve pesmi je ravno v tej lastnosti. Njene globine in plitvine pa se razkrijejo v novi luči, če jo primerjamo z Levstikovo. Primerjava je opravičena iz več razlogov: pesnika sta bila iste starosti (rojena 1831) in sta približno v istem času izdala pesniški zbirki. Do tega sta imela oba še zelo podobne značajske lastnosti: notranjo svobodo, ponos, pogum in trmasto vztrajnost. Levstikove pesmi so vse to pogumno izpovedovale. Bile so izraz individualnega očiščevanja, imele so svoj globlji smisel v zavestnem duhovnem prebujanju slovenstva, v pomladitvi naroda z vedno živo ljudsko pesmijo in čarobno močjo Prešernovih človečanskih verzov. Pomenile so pojav človeka z neodvisnim, zdravim realističnim spoznavno-kritičnim organom. Kulturnobojni značaj in pomen te zbirke se najjasneje vidi v primerjavi z Valjavčevim literarnim nazorom, kakršen se razodeva v njegovi pesemski knjigi.

Pri Valjavcu preseneča lastnost, ki bi jo morda najbolje označili izrazi: zastrta kompozicija, nagnjenje k prilagajanju, normaliziranju, konvencionalnosti. Sam pesnik je dejal: »Ko se mi je zadnjega poluleta na Dunaji huda godila, stisnol sem nekaj pesmi in zraven dodal nekaj psalmov, da mi jih Bleiweis ne bi odbil.« (Podčrtal J. P.) S temi besedami je sam nakazal pojasnitev uvodne pesmi v zbirki. V Valjavčevem duševnem svetu je namreč prevladoval razum. Vsako stvar je tehtal in vrednotil glede na vzrok in posledico. Misel pa je za liriko zelo rada nevarna čer, ob kateri se lirsko občutje razbije. Zato je Matija lirsko živ in svež samo v tistih trenutkih navdiha, ko je bila vsa njegova osebnost zaposlena samo z enim čustvenim stanjem, ki je pretrgal normalni doživljajski proces in ga usmeril v tanko občutljivost. To prevladovanje

razumskega je Valjavca usmerilo v jezikoslovje in zamorilo že tako revno pesniško nadarjenost. V imenovani uvodni pesmi pa je prav spričo te lastnosti poskušal utemeljiti nazor o pesništvu. Po njegovem naj bi le-to dajalo široka spoznanja o človeku in svetu, s katerimi se bogati človeška vednost (»vir modrosti«). Svetovnonazorsko je bil med študijem malce načet od dvomov, vendar tako malo, da je bil kot prepričan idealist pristaš nazora o najvišji božji lepoti, ki da se očituje v pesniški umetnosti (»studenec božjih resnic«). Šele po takem kritju, v katero je vzdikal obe temeljni sestavini staroslovenskega svetovnonazorskega in umetnostnega stališča, si je upal zapisati, da mu je pesem tudi »srčnih ran hladilo«. Premalo zdiferencirana in v naravno opravičenot svojega dela ne verujoča, samo v nedoslednostih dosledna osebnost ni imela poguma za skok nad dnevno kariero. Pomanjkanje osnovne umetniške svobode je ob skromnem pesniškem daru z Valjavčevim primerom rodilo svoj trpki sad.

Generacijsko kritično gledanje na svet in življenje ter zahteva po odkritosti med ljudmi, je zbudila tudi v Valjavcu silen *gon po izpovednosti*. V tem je značilnost celotnega rodu, ki je bil po svoje močno nazorsko različen in notranje razčlenjen ter prav *sodobno občutljiv* za dražljaje iz stvarnosti. Tu je tudi psihološko jedro prehodnosti. Sence preteklosti so le polagoma zbledevale v duševnosti te generacije. Delovale so še vedno z močno silo in nove energije so se le polagoma vsesavale vanjo ter jo s svojo pričujočnostjo spreminjale. Opre, ki bi rodu v tem pomagala in pospešila njegovo estetsko-kulturno zrelost, Prešerna, generacija ni mogla spoznati do globin. Zaprtost samo v svoj svet, zagledanost v našo umetniško ustvarjalno moč, oboje je zaprlo pogled in zaviralo do vzetnost za razgibavajoče valovanje in vplivanje, ki bi utegnili plodno oblikovati našo zavest. Zato se je večina tega rodu ukvarjala z vzdiganjem ljudskih slovstvenih zakladov iz slovenskega osrčja, ni se pa mogla sprostiti v samostojnem delu.

Valjavčeva lirika je odganjala z opisanih tal. Razen običajnega pesnikovanja, kakršno je cvetelo okoli 1848, je v njej nekaj dragocenih izpovednih sestavin. Te so močne v pristnosti domotožja, hrepenenju iz tujine v domovino, v občutju tujstva sredi mestnega vrveža in v nekaj ljubezenskih spoznanjih. Globoko je doživetje, kakršno poje v verzih Hrepenenja:

Daleč sem od doma,
Duh pa vsak dan roma,
Roma, roma, roma
Dan za dnem do doma.

Vzeli so mi srečno
Upanje za večno,
Vendar roma, roma
Vsak dan duh do doma.

Enako neposredno je realistično spoznanje, o katerem pripovedujejo stihii Podonavske ribe:

Al me kdo pogreša,
Kdo po meni praša —
Nihče nič ne praša,
Nikdo ne pogreša.

Le zelo močna čustvena napetost je v Valjavcu lahko pobudila pesniško razpoloženje in svež izraz. Prav v teh najboljših pesmih, v katerih je ostal intimno zvezan s svojim krajem, mu je uspelo doseči

skladnost med pomensko in zvočno podobo. To ravnotežje je celo premagalo slovnične in jezikovne težave. Pogosto je sicer čutiti oblikovno-metrično spremljavo naše literarne dediščine (Vodnik, Prešeren), so pa odlomki, pri katerih je zlasti metrični okvir ljudske pesmi napolnjen z izrazito osebnim ritmičnim gibanjem, ki je nosilec Valjavčeve pesniške predstave.

Za globlje doživetje govori tudi Valjavčevo »slovo od mladosti« (Ob štiriindvajsetem letu):

Mož sem, al' otročji čas nazáj želím,
In okó, da gledal kot otrók sem ž njím;
In pa pamet, da bi to takrát umél,
In srcé, da vsem bi ko takrát verjél;
In ljudí, ko mislil sem si jih takrát,
Da bi vsac'mu upal kakor bratu brat,
Kakor bratom bratje, lepa prazna reč!
V grob so te zagreblí, vem, za večno leč.

V teh verzih je že povsem sodobno razkrojen človek, ki si spričo življenjskih spoznanj želi povrnitve v mladostno lahkovernost. Enako močno je občutje tragike slovenskega narodnjaka izobraženca, kakršno je pesnik izrazil najprej v besedah prijatelju Žepiču, ko ga je ta skušal pridobiti za študij v Gradcu: »Le pojdiva na Dunaj, če od lakote pogineva, da pogineva dalje od domovine!«, nato pa v pretresljivih vrsticah pesmi Taki so:

Dejal sem, da je draga	Dejali mi prav gladko,
Mi domovina blaga.	V oči se mi spozrli
»Tako je prav!« so sladko	Pa vhod mi v dom zaprli.

V takih pesmih je Valjavec ustvaril lepe lirске momente, ki jih druží življenjepísno soglasje. V njih je skladnost občutja, mik neponovljivega, novost enkratnega in razkritje novih območij za naše pesništvo. V takih — resda redkih — stihih je uspel dati največji lirski užitek, ki je — čista liričnost.

Valjavčeva epika je dala nekaj več književno tvornih sadov. V njej je spregovorilo duhovno bogastvo slovenskega človeka, kakršno je le-ta navrhoval v ljudskem slovstvu. Zato iz Valjavca govore *prastari* slovenski in slovanski *etični nazori*, kakor so se izoblikovali v teku stoletij. Študij njegove epike bi verjetno dal dragocene poglede v mešanico poganskih in krščanskih prvin, ki so sestavljale v njegovem času slovenski etos.

Oddaljenost od domovine in občutja, ki jih je izpovedoval v liriki, so v njegovi notranjosti vse bolj spreminjala rojstni kraj v poseben *mit gorenjske zemlje*. Ta poteza je naravno izvirala iz opojenosti nad duhovnim in moralnim bogastvom slovenskega človeka, ki mu je Valjavec sledil z radovednostjo v tujini živčnega liberalnega izobraženca in ga razgrinjal sodobnikom v službi mladega nacionalizma.

Študij epike pri antičnih literaturah in nemški klasiki je Valjavca v marsičem oplodil. Okrepil si je spoznanje o samostojnosti epskih delov, o posebni epski zgradbi, ki temelji na principu prištevanja, in si nasploh razbistril pojme o strukturi epike in epskega. Premalo pa je pro-

drl v neko posebno lastnost klasične epike, v njeno besedno in izrazno bogastvo. To napačno razumevanje kvalitete je pri njem rodilo *gostobesednost*, ki je zvedenila dobršen del njegovih epskih poskusov.

Da se je Valjavec oprijel *živalske simbolike*, ni le odsev njegovega zbiranja ljudskih pripovedk s tako snovjo, marveč — mogoče še bolj — čuta za sočasno aktualnost. Ljudi svojega časa ni mogel neposredno upodablјati, ker bi izzval vihar razbesnelih strasti. Živalski svet pa je ostal s svojim prispodobnim pomenom v bistvu isti, kakor je bil pred stoletji. Zato se je zatekel vanj, ki mu je najprej razgreval fantazijo, nato pa nudil priložnost, da nasuje sodobnikom nekaj resnic, ki so pravzaprav pesnikov odnos do časovnih problemov. Kritika naših нравstvenih napak, ki so bile posledica večstoletne sužnosti, je tako dobila svoje poglobljeno dopolnilo. Za primer aktualiziranja naj služi samo basen Osel, kralj zverin, ki ima zanimivo politično ost:

Ali svoboda mu dá, kar sánjati prej si ni upal,
Misli mu dá, in misli dadé mu prebrisano bučo.

Mar ni v teh verzih, ki bi jim lahko prištelі še vrsto drugih, izpoved o posledicah marčne revolucije med slovenskim ljudstvom? Takšni drobci dajejo Valjavčevi epiki značaj svojske *dokumentarnosti*. Nikakor pa ne presegajo prvenstveno poetične moči, ki obstaja v domiselnih obratih domišljije, naivni pravljіčnosti in idiličnem svetu. Takšna je na primer klasično lepa pravljica v verzih z naslovom Pastir. Te lastnosti se prenašajo tudi na izrazito idilično tematiko v Zorinu in Strelini, ki črpa iz dveh korenin: iz antične Longove zgodbe v Dafnisu in Hloi in predromantično občutene analize nežne strasti. Že po tem, kakor tudi po disonančnem življenjskem koncu, je na eni strani odmev Goethejeve idilične epike (Hermann und Dorothea) in novelistike (Werther), na drugi pa zarodek Stritarjevega Zorina.

Najobširnejša Valjavčeva epska pesnitev je Zora in Sonca. Po umetnostnem hotenju spada v tisto zvrst naše književnosti po letu 1848, ki ji je bil cilj ustvariti slovenski ep. Res je tem poskusom manjkalo zgodovinsko pomembnejših oseb, dejanja in jasnosti; uhajali so v menjava raznih slogov, a vendar je Matijevo delo na tem področju pomembno. V slovensko književnost vnaša poseben tip epa, ki ga je pri Nemcih uveljavil Herder (povezava balad in romanc o španskem narodnem junaku Cidu) in ga teoretično popisal Karl Lachmann. Ta novi tip »*venca romanc*« (Romanzenkranz) je v povezavi posameznih pesmi, ki same zase včasih niso niti razumljive in je njihova enotnost podana z junakovo osebnostjo. Epska zgodba zato razpade na več neodvisnih situacij in podob. V takі obliki so v začetku 19. stoletja videli nekaj naravnost »praepeškega« in ni čudno, če si je ta epski tip v svoj umetnostni svet po Valjavcu vgradila tudi slovenska književnost. Zato se dosedanji očitek o »*vencu romanc*« namesto epu spreminja v pohvalo na široko zasnovanemu poskusu, da bi se ugotovilo slovensko epsko in da bi v skladu z literarnim okusom časa nastal umeten slovenski ep.

Na prvi pogled neznatna peniška osebnost Matije Valjavca se je 20 razkrila kot zanimivo in za svoj čas zelo značilno prizorišče različnih

socialno-političnih, svetovnonazorskih in umetnostno-estetskih nasprotij. Do individualno svoje pesniške izpovedi, v kateri bi po umetniškem zlitju nasprotujočih si moči v enoto nastala velika umetnina, ni prišlo. Prebliski takih trenutkov so opazljivi le nekajkrat. Zato je Valjavec pesnik predvsem razvojno pomemben. Nad čas se je povzpел kot utemeljitelj folklorne epike, od katere naprej je za Levstikom v osemdesetih letih zidal Anton Aškerc. Zares liričen je v nekaj kiticah, ki mu jih je narekoval intelektualni in moralni pritisk porevolucijskega časa, in v občutju domače zemlje, katere slavilec je bil. Nad vsem tem pa kraljujejo njegove legende, basni in pravljice. V njih je spojil ljudski motiv z žarečo notranjostjo umetnega pesnika, ki je bogati ljudski fantastiki vtisnil čar pristnega pesniškega vzdušja. Pri Trdini folklorno osnovo vse bolj prepraščajo poučna in politična modrovanja. Pri Valjavcu pa je razvoj obrnjen. Njegovo individualno se vse bolj razblinja v nedoumni domišljiji sproščenosti dogajanja in v svetu ljudske pravljčnosti. S takimi obrati svojega notranjega življenja je — če gledamo zgodovinsko — obogatil slovensko književnost.

V opisanih protislovjih Valjavčeve notranjosti in njegove življenjske usode se je razkrila vsebina in so se razodele lastnosti Matijevega pesniškega snovanja. Ni bil osebnost, ki bi presenečala s širino pogledov ali globino spoznanj. V svoj pesniški svet pa je vendarle uspel vgraditi nekaj takih človeško toplih mest, ki slehernemu dovtetnemu človeku zbuja občutek neke elementarne veličine. Razkritje te veličine v majhnem pesniku je v bistvu tisto, po čemer je Valjavec še danes živ. Zaradi nje in po njej je sestavni del v nas živeče literature, ki je zakladnica prostora in časa.

J. Roš

BESEDA O VEJICI

Kakor se zdi, da so ta vprašanja že na vse strani obdelana in zraven vsega malenkostna, je vendar gotovo, da se stavijo še zmeraj nova. Gotovo je pa tudi, da pri ljudeh, ki imajo opraviti s pisanjem, ni čutiti pravega živega razmerja do ločil. Pogosto se slišijo zahteve, naj SP postavi tako jasna, popolna in preprosta pravila, da si jih bo lahko vsakdo osvojil. Taka zahteva pa ravno kaže veliko nerazumevanje ločil, kakor da je to nekaj čisto zunanje tehničnega, ne pa prav tako zadnji odtенок jezika. Mislimo samo na Iv. Cankarja, kako mu je bila pri srcu vsaka vejica in se je tepel zanj z uredniki. Zakaj? Zato, ker jih ni postavljajl samo mehanično, marveč po svojem osebnem razčlenjevanju jezika, stavčne celote, miselnega toka.

V prvem letniku JiS (42 sl.) je A. Bajec načel nekaj takih vprašanj. Človek bi pričakoval, da se bo zbudil živahen pomenek, toda ostalo je vse tiho. SP 1950 obravnava stavo vejice dosti nadrobno. Da bi bilo po tem letu v stavi vejic več reda, kakor ga je bilo prej, ni mogoče trditi. Nekateri napake so se mimo SP tako posplošile, kakor da je to SP na kljub.